

Joanna Dorota Wójcik

WYSTĘPOWANIE KRASKI (*Coracias garrulus*) W MAŁOPOLSCE

Celem niniejszej pracy jest próba podsumowania wiedzy o występowaniu i liczebności kraski w Małopolsce na przestrzeni XIX i XX wieku.

Teren

Małopolska znajduje się w pld.-wsch. części Polski i obejmuje tereny trzech wielkich jednostek fizjograficznych: Wyżynę Małopolską o powierzchni ponad 24 tys.km², Południowe Podkarpacie - ponad 16 tys.km² oraz pasmo Karpat - ponad 19.5 tys.km², co stanowi razem prawie 19 % powierzchni kraju. Granicę Małopolski przyjęto zgodnie z opracowaniem Walasza i Mielczarka (1992), w którym znajduje się również szczegółowy opis regionu.

Metody

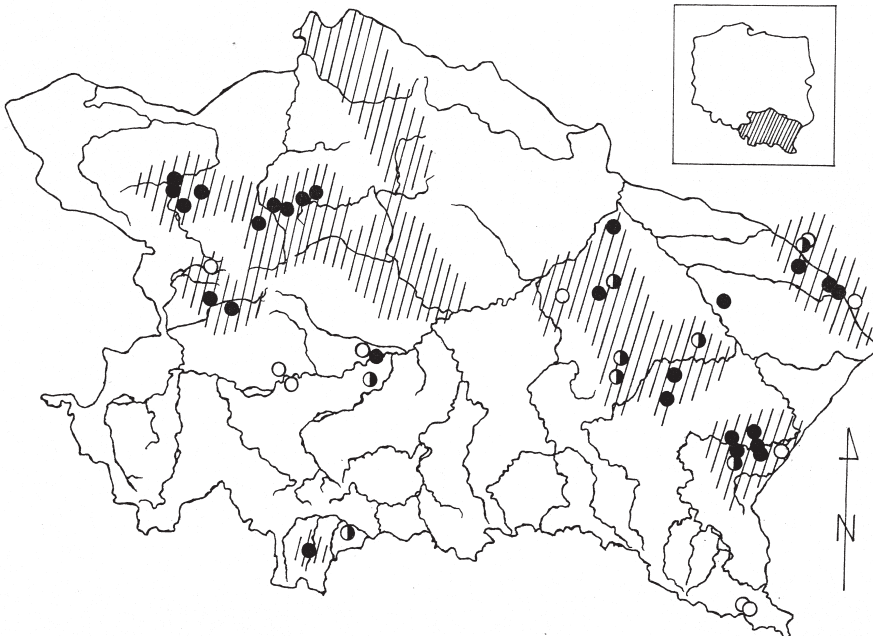
Niniejsze opracowanie oparto w głównej mierze na materiałach zgromadzonych w kartotece Małopolskiego Towarzystwa Ornitologicznego (MTO), a także na dostępnej literaturze krajowej. Występowanie i liczebność kraski w regionie przedstawiono w trzech przedziałach czasowych: do roku 1983 (okres ten podzielono na lata przed i po II Wojnie Światowej), 1984-90 i 1991-97. Przyjęto następujące kryteria lęgowości: gniazdowanie pewne - gniazdo z jajami lub pisklętami, obserwacje ptaków dorosłych noszących pokarm do gniazda bądź słabo lotnych młodych w pobliżu dziupli. Za gniazdowanie prawdopodobne uznano obserwacje pary ptaków dorosłych w środowisku dogodnym do gniazdowania w okresie 15V-15VIII. Natomiast obserwacje pojedynczego dorosłego osobnika w tym samym okresie przyjęto za gniazdowanie możliwe. Niektóre zagadnienia z biologii i ekologii kraski opisano na podstawie informacji zawartych na kartach obserwacji MTO. Należy zwrócić uwagę na fakt, że posiadane materiały zawarte w kartotece oraz literaturze są bardzo skromne i niepełne (np.: często brak podstawowych informacji o lokalizacji gniazd, o siedlisku, zachowaniu ptaków itp.). Ponadto rozmieszczenie obserwatorów w Małopolsce jest nierównomierne, a w związku z tym, że nie prowadzono akcji monitoringowej tego gatunku, jego występowanie oraz liczebność podane w opracowaniu nie oddają prawdopodobnie w pełni stanu rzeczywistego. Dotyczy to

zwłaszcza okresu pierwszego (do 1983 r.), który opisano na podstawie literatury oraz okresu 1991-1997, opartego na fragmentarycznych danych z kartoteki MTO i nielicznej literaturze (Kunysz 1994, Sosnowski i Chmielewski 1997, Stój 1997).

Rozmieszczenie i liczebność

Okres do roku 1983 (ryc.1)

W wieku XIX i pierwszej połowie XX kraska była prawdopodobnie gatunkiem szeroko rozpowszechnionym w całej Małopolsce (Taczanowski 1882). Na Podkarpaciu licznie zasiedlała Rzeszowszczyznę (Schaitter 1868, Niezabitowski 1901) oraz obszar w widłach Wisły i Sanu (Jachno 1868). Przenikała również w góry wzdłuż dolin rzecznych; jak podaje Karliński (1882) „zamieszkuje brzegi Dunajca, nie zapuszczając się w góry ... długo w Tatrach nie bawi ale się gnieździ”, natomiast w pracy Kocyana (1884) podawana jest już tylko jako gatunek przelotny. Warto również wspomnieć, że widywana była w Pieninach na wysokości 720 m npm. gdzie podczas przelotów obserwował ją Sitowski (1916). Na terenach obejmujących

Ryc.1. Występowanie kraski w Małopolsce do roku 1983. ● - gniazdowanie pewne, ◐ - prawdopodobne, ○ - możliwe, /// - obszar powszechnego występowania

Fig. 1. The occurrence of the Roller in Małopolska until 1983. ● - sure nesting, ◐ - probable nesting, ○ - possible nesting, /// - the area of common occurrence

mujących zachodnią i środkową część Wyżyny Małopolskiej w połowie XIX wieku kraska uważana była za ptaka rzadkiego (Markiewicz 1977) podczas gdy w latach trzydziestych XX wieku uznawano ją za liczny gatunek lęgowy (Dunajewski 1931, Krutikow 1967, Markiewicz 1977). Natomiast w okolicy Zawiercia według Masłowskiego (1938) tylko zalatywała.

Po II Wojnie Światowej w obrębie Podkarpacia kraska nadal licznie występowała w byłych powiatach: rzeszowskim, kolbuszowskim i tarnobrzeskim (Cais 1965) oraz w Łąncucie i okolicznych lasach, gdzie według Kulczyckiego (1966) była gatunkiem charakterystycznym, a w samym Łąncucie w parku w roku 1961 gniazdowały dwie pary. Stanowiska lęgowe podawano również z całego obszaru Ziemi Przemyskiej, zwłaszcza z doliny Sanu, jednak na całym tym terenie uważana była za niezbyt liczną (Józefik 1959, 1961, Cais 1965). Ostatnie stanowiska lęgowe z okolic Przemyśla zanotowano w latach 1978-1979 (Hordowski i Kunysz 1991, Kurek 1993, Kunysz 1994). Do roku 1982 kraska była ptakiem lęgowym w okolicach Suśca na obszarze Puszczy Solskiej oraz koło Nowin gdzie znaleziono gniazdo (Kunysz 1994). Ponadto lęgi tego gatunku były wielokrotnie stwierdzane w północnej części puszczy w okolicach wsi Szozdy, Sochy, Górecko Kościelne oraz w Lasach Kosobudzkich koło Zwierzyńca (Profus *et al.* 1992). Występowanie kraski odnotowano także w okolicach Krakowa gdzie obserwowano pojedyncze osobniki w okresie lęgowym (Bocheński i Harmata 1962, BC). Ponadto na obrzeżach Puszczy Niepołomickiej, w Drwinie, znaleziono w 1968 roku jedno gniazdo (Głowaciński 1975). Prawdopodobne gniazdowanie stwierdzono też w południowej części puszczy w rezerwacie „Dębina” (Kania 1968).

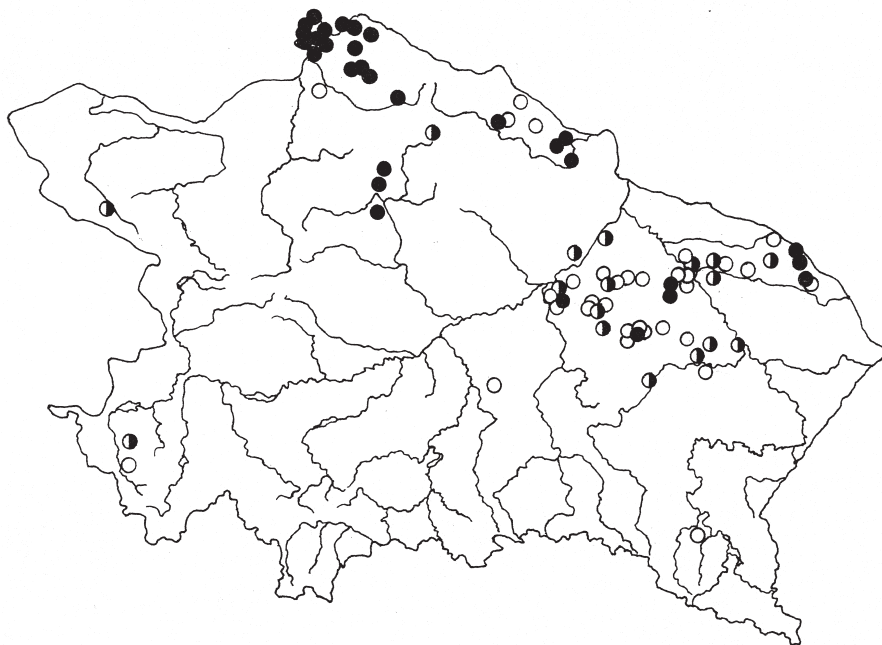
W Tatrach po wojnie już nie występowała, a najbliższe prawdopodobne stanowisko lęgowe miało znajdować się w Pieninach w Niedzicy (Bocheński 1960). Dwukrotnie również, w 1965 i 1979 widziano pojedynczego osobnika w okresie lęgowym w Ustrzykach Górnych na terenie Bieszczad (Głowaciński 1969, AD).

Na Wyżynie Małopolskiej w okolicach Olkusza do lat sześćdziesiątych zaznaczył się spadek liczebności kraski będący wynikiem wycinania starodrzewi bukowych (Krutikow 1967). W tym okresie licznie jeszcze występowała w okolicach Częstochowy, gdzie populację oceniono w roku 1962 na ok. 80 par (Markiewicz 1966, 1969), jednak wycięcie starodrzewi do roku 1966 spowodowało zanik populacji na tamtym terenie (JM). Następnym regionem występowania kraski była środkowa Kielecczyzna oraz Wzgórza Opoczyńskie gdzie Tomiałojć (1990) uważał ją za stosunkowo liczną, o czym świadczą też wyniki przeprowadzonej w roku 1957 ankietyzacji (Sosnowski i Chmielewski 1997). Ponadto na początku lat osiemdziesiątych była również gatunkiem lęgowym w Niece Nidziańskiej (Ćmak 1988).

Okres 1984-1990 (ryc.2)

W okresie tym na obszarze Małopolski nastąpiło nasilenie badań ornitologicznych, mimo tego z wielu terenów na których poprzednio występowała kraska jest o niej bardzo mało danych.

Na Podkarpaciu nastąpił zanik stanowisk kraski z całego terenu Ziemi Przemyskiej oraz z okolic Krakowa. Obszarem na którym nadal powszechnie występowała była Równina Tarnobrzeska, Płaskowyż Kolbuszowski oraz Równina Biłgorajska, jednakże na terenach tych stwierdzenia lęgów pewnych były bardzo nieliczne (ryc.2). Utrzymały się stanowiska z północnej części Puszczy Solskiej (Profus *et al.* 1992). Pojedyncze ptaki w środowisku dogodnym do gniazdowania stwierdzono również w okolicach Maził w roku 1984, ponadto 19 V 1989 1 ptak przebywał koło Kozaków Osuchowskich (Profus *et al.* 1992, Kunysz 1994). Gatunek ten wycofał się również z Pienin. Natomiast pojawiły się nowe obserwacje z terenu Pogórza i Beskidu Śląskiego (Walasz i Mielczarek 1992). W Bieszczadach obserwowano tylko pojedynczego osobnika 2 VI 1989 w niższych partiach gór w okolicy Hoczewa (FE).

Ryc.2. Występowanie kraski w Małopolsce w latach 1984-1990. Objaśnienia jak ryc. 1

Fig. 2. The occurrence of the Roller in Małopolska in 1984-1990. Explanations as for Fig. 1

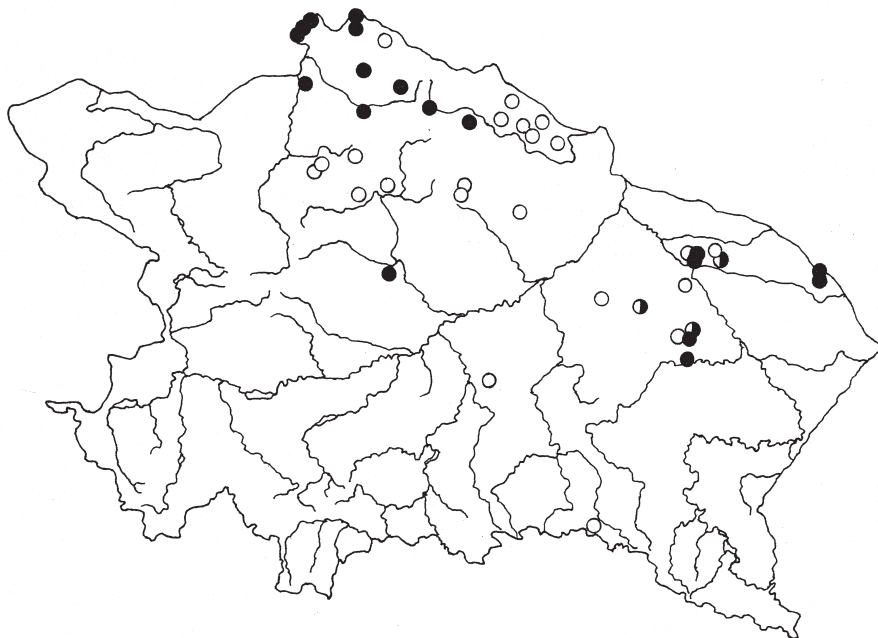
Kraska ustąpiła też z zachodniej i centralnej części Wyżyny Małopolskiej. W okolicach Kielc stwierdzono w tym okresie tylko 3 stanowiska lęgowe (So-

snowski i Chmielewski 1997). Na Wzgórzach Opoczyńskich ci sami autorzy zweryfikowali ok. 16 pewnych stanowisk lęgowych, podają również jako teren występowania kraski Przedgórze Iłżeckie.

Na podstawie dostępnych materiałów liczebność kraski w tym okresie w Małopolsce oszacowano na 50-80 par.

Okres 1991-1997 (ryc.3)

Na przestrzeni tych lat nastąpił dalszy drastyczny spadek liczebności kraski. Na obszarze Podkarpacia pewne stanowiska lęgowe wykazano tylko sześciokrotnie. Dwa gniazda znaleziono w roku 1991 w leśnictwie Tarnowola i Dębowce na terenie Puszczy Solskiej, natomiast w roku 1992 zanotowano w tych okolicach jedynie próbę lęgu, gdzie para ptaków została przepędzona przez siniaki (*Columba oenas*) (Kunysz 1994). Kolejne stwierdzenia pochodzą z Dąbrówki (gm. Ulanów) w tarnobrzeskim, gdzie w roku 1991 znaleziono gniazdo, natomiast w 1993 obserwowano parę dorosłych ptaków w okresie lęgowym (AW). W pobliskich Borkach w roku 1993 niejednokrotnie obserwowano pojedyncze osobniki i raz dorosłe ptaki z młodymi (AW). Doniesienia o lęgach z roku 1997 pochodzą z terenów Rzeszowszczyzny, z Rakszawy (BP) oraz z Brzoży Stadnickiej (gm.

Ryc.3. Występowanie kraski w Małopolsce w latach 1991-1997. Objaśnienia jak ryc. 1

Fig. 3. The occurrence of the Roller in Małopolska in 1991-1997. Explanations as for Fig. 1

Żołyńia) w okolicach której regularnie od kilku lat obserwowane były pojedyncze ptaki lub pary (TS). Gniazdowanie prawdopodobne odnotowano w roku 1991 w Kurzynie Średniej (gm. Ulanów) - tarnobrzesckie (AW) i w roku 1997 w Pniakach (gm. Dziko-wiec) - rzeszowskie (KSz). Godne uwagi są również obserwacje pojedynczych osob-ników dorosłych w okresie lęgowym w okolicach Tarnowa (PS) oraz na terenie tarno-brzeskiego w Majdanie Królewskim (KS), Mostkach i Koloni (AW).

Z terenu Karpat, z okresu lęgowego pochodzi tylko jedna obserwacja - 1 osobnik 31 VII 1994 w Barwinku - Beskid Niski (Stój 1997).

Z Wyżyny Małopolskiej podawanych jest jedynie 12 pewnych stanowisk przede wszystkim ze Wzgórz Opoczyńskich, istnieje także możliwość lęgów na Przed-górze Iłżeckim oraz środkowej kielecczyźnie (Sosnowski i Chmielewski 1997).

Wielkość populacji kraski oszacowano na ok. 20-40 par, jednak ocena ta może być nieco zaniżona ze względu na zmniejszoną aktywność terenową obser-watorów w tym okresie.

Wybrane aspekty biologii i ekologii kraski

Kraska na terenie Małopolski zasiedlała przede wszystkim tereny su-che i nasłonecznione: obrzeża starodrzewi, zadrzewienia śródpolne oraz pojedyn-cze drzewa w sąsiedztwie pól i łąk. Jako czatownie na terenach żerowania wybie-rała druty telegraficzne, stogi siana, słupy itp. Stanowiska lęgowe spotykano w obrębie dolin rzecznych jak również w parkach miejskich np. w Rzeszowie w roku 1984 (PG) i w Łańcucie (Kulczycki 1966). Trudno ocenić preferencje kraski wzglę-dem wyboru gatunku drzewa z dziuplą, gdyż dane na ten temat z omawianego obszaru są bardzo fragmentaryczne. Sześć zasiedlonych dziupli, o których posia-dano informacje, znajdowało się w różnych gatunkach drzew, były to: lipa, jesion (dziupla na wysokości 8 m), olsza (5 m), wierzba (3,5 m) oraz dwukrotnie sosna (8 i 12 m). Stwierdzono również dwa gniazda w budkach lęgowych w borze sosnowym (LS). Żerujące ptaki były z reguły mało płochliwe, natomiast w jednym przypadku przy gnieździe zaatakowały obserwatora (KM). Obserwowano również bezpośred-nie zatargi krasek z innymi gatunkami występującymi w tym samym siedlisku np: z pustułą (*Falco tinnunculus*) i srokoszem (*Lanius excubitor*) (TS). Naj-wcześniejszą obserwację kraski odnotowano 21 IV 1989 w okolicach Tarnowa (PK), a najpóźniejszą 6 X 1962 koło Ciężkowic (Tomek 1976).

Podsumowanie

Na podstawie danych z literatury oraz materiałów niepublikowanych można stwierdzić, że na przełomie XIX i XX wieku kraska była liczny gatunkiem lęgo-wym w Małopolsce. Rozmieszczenie jej było jednak wyspowe i wynikało przy-puszczalnie ze znacznego zróżnicowania poziomego terenu. Miejscami gatunek ten wnikał nawet do podnóży wysokich gór. Głównymi obszarami występowania kraski były zachodnia i środkowa część Wyżyny Małopolskiej oraz wschodnie

Podkarpacie. W latach powojennych liczebność jej zaczęła drastycznie spadać. Stanowiska tego gatunku stopniowo zanikały, począwszy od zachodu wycofała się z Wyżyny Małopolskiej, a także z terenów górzystych. Obecnie ostoją kraski pozostała wschodnia część Podkarpacia, szczególnie Rzeszowszczyzna, widły Wisły i Sanu oraz Puszcza Solska, natomiast na Wyżynie Małopolskiej jedynie Wzgórza Opoczyńskie, chociaż na wymienionych terenach gatunek ten w ostatnich latach wyraźnie zmniejszył swoją liczebność.

W opracowaniu wykorzystano materiały nadesłane do MTO przez wiele osób którym w tym miejscu składam podziękowania. Osoby, których obserwacje uwzględniono w tekście są cytowane za pomocą inicjałów, są to: A. Derwich (AD), A. Walicki (AW), B. Czerwiński (BC), B. Pelc (BP), F. Erhart (FE), J. Markiewicz (JM), K. Marut (KM), K. Surman (KS), K. Szczęch (KSz), L. Steliga (LS), P. Gąska (PG), P. Krzemiński (PK), P. Skórka (PS), T. Sobuś (TS).

Szczególne podziękowania składam Piotrowi Skórcie za pomoc w opracowaniu materiału oraz dr. Kazimierzowi Walaszowi i Rafałowi Martyce za krytyczne przejście tekstu.

Literatura

- Bocheński Z. 1960. *Ptaki Pienin*. Acta zool. cracov. Kraków 5, 10: 349-445.
- Bocheński Z., Harmata W. 1962. *Ptaki południowego krańca Jury Krakowsko-Wieluńskiej*. Acta zool. cracov. 7: 483-574.
- Cais L. 1965. *Niektóre gatunki ptaków obserwowane na wschodnim odcinku polskiej części Karpat w latach 1958-1964*. Acta orn. 9: 143-150.
- Ćmak J. 1988. *Występowanie i rozmieszczenie ryb, ptaków i ssaków w Niecce Nidziańskiej*. Studia Ośr. Dok. Fizjogr. 16: 113-152.
- Dunajewski A. 1931. *Spis ptaków obserwowanych w okolicach źródeł Nidy i Piliicy (pow. włoszczowski)*. Fragm. faun. Mus.zool. polon. 1: 372-387.
- Głowaciński Z. 1969. *Materiały do znajomości awifauny Bieszczadów Zachodnich*. Acta zool. cracov. 14: 327-350.
- Głowaciński Z. 1975. *Ptaki Puszczy Niepołomickiej (Studium faunistyczno-ekologiczne)*. Acta zool. cracov. 20: 1-87.
- Hordowski J., Kunysz P. 1991. *Ptaki Ziemi Przemyskiej*. Not. Orn. 35: 5-90.
- Jachno J. 1868. *Dalszy ciąg zapisków faunistycznych z Sandomierskiej Puszczy*. Spraw. Kom. Fizjogr. Tow. Nauk. Krak. 2: 73-77.
- Józefik M. 1959. *Rzadkie gatunki ptaków w dorzeczu górnego i średniego biegu Sanu*. Streszczenie referatu ze Zjazdu Anat. i Zool. Kraków: 412-414.
- Józefik M. 1961. *O niektórych rzadszych gatunkach awifauny starorzecza w Hurku pod Przemyślem*. Acta. orn. 6: 21-34.
- Kania W. 1968. *Ptaki południowo-wschodniej części Puszczy Niepołomickiej*. Acta orn. 11: 61-86.
- Karliński J. 1882. *Wykaz ptaków tatrzańskich na podstawie własnych i cudzych spostrzeżeń*. Spraw. Kom. Fizjogr. 16: 141-169.

- Kocyan A. 1884. *Ptaki spostrzegane po północnej stronie Tatr. Pam. Tow. Tatrzańskiego*. Kraków 9: 50-70.
- Krutikow A. 1967. *Ptaki północno-zachodniej części powiatu olkuskiego*. Acta orn. 10: 254-265.
- Kulczycki A. 1966. *Ptaki parku w Łańcucie*. Acta zool. cracov. 11: 351-359.
- Kunysz P. 1994. *Awifauna lęgowa Parków Krajobrazowych Pogórza Przemyskiego Południoworostoczańskiego i Puszczy Solskiej*. Bad. Orn. Ziem. Przem. 2 : 21-42.
- Kurek H. 1993. *Ptaki starorzecza Sanu w Hurku pod Przemyślem*. Bad. Orn. Ziem. Przem. 1: 59-72.
- Markiewicz J. 1966. *Niektóre rzadsze ptaki okolic Częstochowy*. Prz. Zool. 10: 407-410.
- Markiewicz J. 1969. *Ptaki okolic Częstochowy*. W : *Studia i materiały ornitologiczne*. Roczn. Muzeum. Górnośląskiego w Bytomiu 4: 23-76.
- Markiewicz J. 1977. *Materiały do znajomości awifauny północnej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*. Roczn. Muz. Okręg. w Częstochowie IV, Przyroda 1: 23-53.
- Masłowski M. 1938. *Przyczynek do poznania fauny ornitologicznej powiatu Zawiercie*. Acta orn. 2: 161-228.
- Niezabitowski-Lubicz E. 1901. *Przyczynek do fauny kręgowców Galicji*. Spraw. Kom. Fizjogr. Kraków 35, 2: 102-128.
- Profus P., Głowaciński Z., Marczakowski P., Krogulec J. 1992. *Awifauna województwa zamojskiego*. Studia Ośr. Dok. Fizjogr. 20: 113-211.
- Schaitter J. 1868. *Zapiski o ssakach i ptakach okolic Rzeszowa*. Spraw. Kom. Fizjogr. Kraków 2: 69-73.
- Sitowski L. 1916. *Ptaki Pienin*. I. Spraw. Kom. Fizjogr. PAU 50: 44-81.
- Sosnowski J., Chmielewski S. 1997. *Spadek liczebności kraski Coracias garrulus w zachodniej części Mazowsza i na Kielecczyźnie*. Prz. Przyr. 4: 163-172.
- Stój M. 1997. *Awifauna Jaśliskiego Parku Krajobrazowego w Beskidzie Niższym*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 53, 6: 45-58.
- Taczanowski W. 1882. *Ptaki krajowe*. I-II. Kraków.
- Tomek W. 1976. *Obserwacje nad wybranymi zwierzętami dorzecza Białej Dunajcowej*. Studia Ośr. Dok. Fizjogr. 5: 197-210.
- Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski, rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.
- Walasz K., Mielczarek P. (red.) 1992. *Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985-1991*. Biologica Silesiae. Wrocław.

Adres autora :

Joanna Dorota Wójcik, os. Kazimierzowskie 18/156, 31-841 Kraków

**THE OCCURRENCE OF THE ROLLER (*CORACIAS GARRULUS*)
IN MAŁOPOLSKA**

Summary

An analysis of the number and location of the Roller in Małopolska in 19th and 20th century was held, with the help of the data contained in the Małopolska Ornithologist Society files. At the turn of 19th and 20th century the Roller was a numerous hatching species, residing even at the mountain foot (fig. 1). The main areas inhabited by the species were the western and central parts of the Małopolska Highlands, and the Eastern Podkarpacie. After World War II a gradual fall in the species' number took place, first in western, and then in the central part of the region. Until the end of the 1990s hatching positions were preserved only in eastern part of Podkarpacie, and in the Opoczyńskie Hills (fig. 2&3). In 1984-1990 the number of the species was estimated to be between 50 and 80 pairs, in 1991-1997 - only between 20 and 40 pairs.